

О. Войтик

РЕГІОН ЯК ЦІЛІСНА ГОСПОДАРСЬКА СИСТЕМА В ДЕРЖАВНОМУ УПРАВЛІННІ

Розглянуто теоретичні основи регіону як цілісної господарської системи в державному управлінні. Обґрунтовано суть регіону та основні підходи до визначення цього поняття в науковій літературі. Проаналізовано критерії, на основі яких можна виокремити кордони окремих регіонів держави. Узагальнено ознаки, які характеризують регіон як цілісну систему. Зроблено висновок, що регіон є цілісною системою, якій притаманні свої особливості, які виділяють його з-поміж інших територіальних утворень.

Ключові слова: регіон, державне управління, система, держава.

Трансформаційні зміни в державі у напрямі підвищення життєвого рівня населення та покращення соціально-економічного поступу у суспільстві багато в чому залежать від ефективності економічного розвитку регіонів, від розширення їх економічної незалежності і посилення їх самоорганізації. Адже саме процвітання окремих регіонів є запорукою успішних перетворень на загальнодержавному рівні і одночасно наслідком продуманих, цілеспрямованих та результативних управлінських дій органів державної влади та місцевого самоврядування.

В основі цих управлінських дій держави, спрямованих на ефективні трансформаційні зміни, є об'єктивна необхідність перетворень на територіальному рівні. Зважаючи на це, основна увага повинна акцентуватися на регіоні як першопричині і першооснові позитивних зрушень у суспільстві. Саме регіон є тим об'єктом, на який необхідно скеровувати дії державно-управлінських органів влади у контексті невідвратної потреби результативного регіонального розвитку української держави.

Проблемам управління регіонами країни, регіонального розвитку, засад розроблення та здійснення регіональної політики, виявлення особливостей державної регіональної політики та політик регіонів, окреслення їх суб'єктів та об'єктів свою увагу присвятили такі провідні науковці, як: Е. Алаєв, Г. Балабанов, П. Бубенко, З. Варналій, С. Галуза, З. Герасимчук, А. Голіков, Г. Губерна, М. Долішній, Л. Зайцева, Ю. Іпатов, Б. Кляненко, В. Кравців, О. Крайник, Н. Кузнецов, Л. Кузьменко, А. Мазур, Т. Максимова, А. Маршалова, С. Мельник, І. Михасюк, Н. Мікула, Ю. Наврузов, О. Новоселов, В. Нудельман, Н. Павліха, В. Павлов, В. Поповкін, С. Романюк, В. Симоненко, Д. Стеченко, Г. Столбов, Л. Тарангул, С. Тяглов, В. Ходачек, Л. Червова, М. Чумаченко, Б. Штульберг, М. Янків та інші.

Водночас, актуальним залишається наукове дослідження, присвячене розумінню суті поняття "регіон" та вивченню особливостей регіону як цілісної системи, адже від того, наскільки достовірними і глибокими будуть наукові висновки, залежатиме регіональний розвиток та його результативність у державі.

Головною метою статті стало представлення широкому колу результатів проведеного дослідження щодо узагальнення суті поняття "регіон" та аналіз його особливостей як цілісної системи.

Термін “регіон” має широке трактування як у нормативно-правових актах, так і в науковій літературі, тому необхідно детально проаналізувати суть цієї дефініції, представлену у працях вітчизняних та закордонних вчених.

Поняття регіон є визначальним для значної кількості наук, зокрема географії, економіки, регіоналістики. Термін “регіон” походить від латинського слова “regio”, що у перекладі означає “країна”, “край”, “область”. Дослідженням цього поняття в різні часи займалися відомі мислителі, наприклад Геродот, Парменид, Аристотель, Платон, Цицерон, пізніше – Ш. Монтеск’є, К. Ріхтер, Ж. Боден, М. Вебер.

На сучасному етапі розвитку вітчизняної та зарубіжної наукової думки поняття “регіон” набуло значного поширення. Незважаючи на це, єдина думка щодо сутності цього поняття відсутня, що обумовлено можливістю неоднозначного трактування цієї категорії.

Необхідно зазначити, що у довідкових та енциклопедичних виданнях, що мають універсальне спрямування, визначення регіону, як правило, ототожнюється з поняттям району. Наприклад, у Радянській енциклопедії визначено, що “регіон – це те саме, що і район” [1], а “район – у широкому розумінні підрозділ будь-яких територій по будь-яким ознакам та особливостям” [2]. Регіон – це “область, район; частина країни, що відрізняється від інших областей сукупністю природних ознак та (або) історично визначених, відносно стійких економіко-географічних чи інших особливостей, які нерідко поєднуються з особливостями національного складу населення” [3].

Спеціалізований словник із регіональної політики подає таке трактування слова “регіон” – це територія, яка відрізняється від інших територій за рядом ознак і характеризується певною цілісністю та взаємопов’язаністю її складових елементів. Регіони виділяються з території відповідно до певних цілей і завдань, найголовнішою з яких є управління розвитком регіону. Регіони можуть бути будь-якого розміру – від міста (або району у великому місті) до величезних регіонів всередині континенту” [4].

А у Великому тлумачному словнику сучасної української мови сказано, що “регіон – це певна територіальна одиниця (район, область, зона), що вирізняється з-поміж інших таких же одиниць специфічними рисами графічними, геологічними, етнографічними, економічними та ін.” [5].

У схожому напрямі розглядає регіон і С. Романюк, який розуміє цей термін, як “найбільшу адміністративно-територіальну одиницю субнаціонального рівня, яка має виборну владу, юридичну незалежність та власний бюджет” [6], а також окремі дослідники, які визначають регіон як “найбільшу адміністративно-територіальну одиницю субнаціонального рівня, яка має виборну владу, юридичну незалежність і власний бюджет” [7]. Відповідно до такого підходу, можна стверджувати, що регіон – не лише національне, але й міждержавне утворення, яке повинно передбачати наявність специфічних управлінських відносин щодо керівництва ним.

На нашу думку, всі ці терміни можуть стосуватися як територіальних формувань у межах однієї країни, так і міждержавних утворень. Регіон буде об’єктом, на який спрямовуватимуться державно-управлінські дії, тому для подальшого дослідження акцент буде робитися саме на розумінні регіону як певної території в межах окремої держави.

Доцільно зазначити, що категорія “регіон” у широкому розумінні вживається для розмежування території країни за різними ознаками, наприклад географічними, адміністративно-територіальними, етнічними. З економічного боку, під цією категорією розуміють відносно цілісну відтворювальну соціоеколого-економічну систему

господарської території, самостійну в адміністративно-правовому відношенні, яка є складовою частиною країни, виділяється своїм економіко-географічним положенням, комплексом природних, матеріальних, трудових і фінансових ресурсів, спеціалізацією і структурою господарства, спільністю екологічних проблем, а також високим рівнем внутрішніх соціально-економічних зв'язків [8].

У більш вузькому розумінні, деякі дослідники визначають регіон як господарсько-економічну спільність, інші – як географічно-адміністративну одиницю (область – в Україні, земля – у Німеччині, штат – у США, і ін.), треті як культурно-історичну область (наприклад, Нова Англія – у США) [9].

Цікаво, що деякі автори не намагаються надати конкретне визначення досліджуваному поняттю, а лише узагальнюють, що “регіон – це територія, яка відрізняється достатньо характерними ознаками для того, щоб відокремити її від сусідів” [10].

На противагу їм група авторів дає розширене пояснення даній дефініції і трактує регіон як територіальне утворення, яке має чітко окреслені адміністративні кордони, в межах яких відтворюються соціальні та економічні процеси забезпечення життєдіяльності населення, обумовлені місцем регіону в системі територіального і суспільного поділу праці [11].

Трактування регіону з позиції просторово-територіальної концентрації галузей народного господарства подає Б. Данилишин зі співавторами, який визначає, що регіон відрізняється від інших територіальних утворень специфічністю складових елементів, які характеризуються взаємопов'язаністю, єдністю, цілісністю, і які мають комплексують властивості [12].

Необхідно звернути увагу, що “регіон” не завжди виступає в якості адміністративно-територіальної одиниці країни. В економічній літературі “регіон” характеризується як цілісно-адміністративна територія країни, для якої характерними є особливі виробничі, соціальні, культурні, етнічні та інші відмінності, що створює передумови для розвитку її за єдиною регіональною стратегією, яка органічно вписується в загальнонаціональну стратегію економічного розвитку та зростання [13].

З позиції територіального підходу до визначення регіону підходить і П. Гудзь, який пропонує розрізняти такі рівні поняття “регіон”: мега, мезо-, мета-, макро-, мікро- та мінірєгiони [14].

Окремі вчені намагаються розширити дане визначення, на їх думку, “регіон є не тільки підсистемою соціально-економічного комплексу країни, але і відносно самостійною його частиною із закінченим циклом виробництва, характерними формами проявленню стадій виробництва та специфічними особливостями соціальних та економічних процесів” [15].

В. Прокопенко, досліджуючи теоретичні аспекти системного дослідження економіки регіонів, тлумачить термін “регіон” з погляду на його системну цілісність: “Регіон стає цілісним господарством, якщо розвиває свою систему органів управління економікою, що включається в механізм державного регулювання економіки країни” [16].

Деякі автори намагаються об'єднати різні підходи до визначення поняття регіону та навести узагальнююче визначення: “під регіоном слід розуміти область, район, частину країни (систему політичної й адміністративної децентралізації), що відрізняється від інших сукупністю природних або історично сформованих, відносно стійких економіко-

географічних та інших особливостей, що нерідко сполучаються з особливостями національного складу населення” [17].

Як вважає О. Федіна, регіон – це територіально-цілісна частина країни, яка відрізняється своєрідністю природного середовища, що зумовлює тип та структуру економіки, яка характеризується своєрідним співвідношенням різних галузей господарства, глибокими та різноманітними зв’язками між ними, закінченим циклом відтворення, спільними рисами історичного розвитку, виробничими навиками, соціально-культурними традиціями населення, функціональними особливостями (спеціалізацією), яка виділена за сукупністю цих ознак в адміністративну одиницю та є підсистемою соціально-економічного комплексу країни.

У цьому випадку “регіон” можна розглядати як складову частину країни (підсистему) із внутрішніми та зовнішніми зв’язками, яка водночас є системою з внутрішнім механізмом відтворення і має, окрім системних властивостей (наявність окремої території, господарська єдність, цілісність, зв’язок з державним комплексом), також і специфічні риси (власні регіональні умови відтворення валового суспільного продукту, основних фондів, робочої сили та розподілу регіональних трудових ресурсів, формування доходів населення та їх товарного забезпечення, джерела капіталовкладень та витрат на утримання невиробничої сфери) з тільки їй притаманними виробничо-господарськими та історично-культурними традиціями [18].

Про неоднорідність території регіону говорить і В. Куйбіда, який робить акцент на регіоні як відносно неоднорідній території, яка має набір суттєвих однорідних характеристик політичного, економічного, соціологічного, екологічного, географічного, мовного ландшафту тощо. На його думку, регіон (на локальному рівні в межах держави) можна розглядати як територіально-економічну одиницю або як територіально-адміністративну одиницю, рідко – як громаду (що поєднує всіх жителів на певній території) [19].

Саме поняття “регіон”, як визначає дослідник, пройшло кілька фаз розвитку і широко використовується фахівцями та науковцями. Зокрема, з 1826 р. використовується поняття “регіон географічний”; з 1954 р. – “регіон економічний”; з 1964 р. – “регіон соціальний”; з 1976 р. – “регіон культурологічний” [20].

Аналіз наукових робіт різних науковців дав змогу зробити висновок, що існують різні підходи до визначення регіону (табл. 1).

Таблиця 1

Основні підходи до визначення поняття “регіон”

№ з/п	Підходи до визначення регіону	Їх характеристика
1	За принципом розуміння	У широкому та вузькому розумінні
	За історичним принципом	Розуміння регіону як окремої території, що історично склалася під впливом різноманітних чинників
2	За територіально-географічним принципом	Відповідно до географічних та адміністративних ознак
3	За соціально-економічним принципом	Відповідно до демографічних, соціальних чи економічних ознак
4	За управлінським принципом	Розуміння регіону як об’єкту управління

Примітка: джерело: власні узагальнення.

На продовження дослідження суті та особливостей регіону потрібно зупинитися на тому, як можна виокремити кордони окремого регіону та від вибору яких критеріїв, які будуть окреслювати ці кордони, залежить така класифікація (рис. 1).

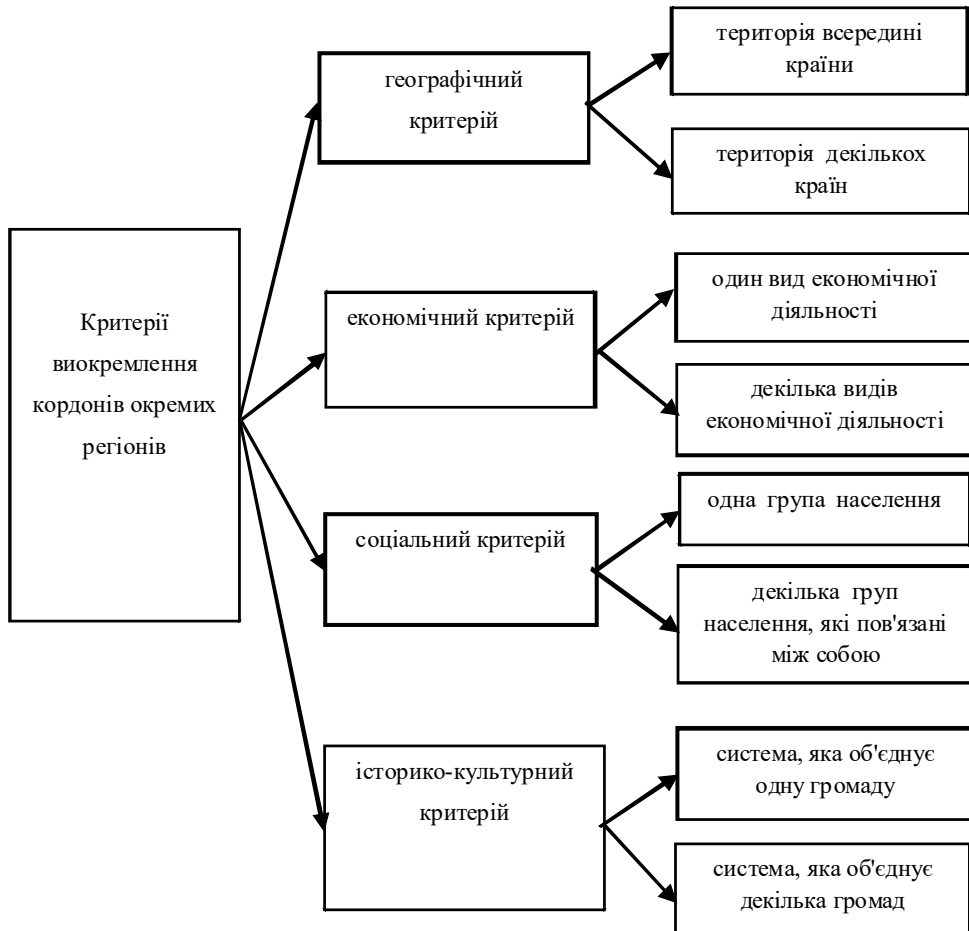

Рис. 1. Критерії, на основі яких можна виокремити кордони окремих регіонів [21]

Отже, аналіз різноманітних підходів до розуміння сутності поняття “регіон” дає змогу підсумувати, що це є територіальне утворення, яке:

- може існувати як на рівні однієї держави, так і діяти на території декількох держав;
- об’єктивно вимагає існування особливої системи державного управління, покликаною забезпечувати його функціонування у напрямі його ефективного розвитку;
- це є багатоаспектне поняття, яке можна розцінювати як систему із внутрішніми закономірностями її розвитку.

Стосовно останнього твердження, то можна виділити окремі аспекти, які характеризують регіон як систему і які відображені у табл. 2.

Таблиця 2

Ознаки, які характеризують регіон як цілісну систему [22]

№ з/п	Ознаки	Їх характеристика
1	Зв'язок регіону не лише з регіональною, але й загальнодержавною економічною системою	Регіон є складовою економічної, політичної, соціальної та інших сфер існування держави, тому з кожною з них має реальний зв'язок. Водночас його можна умовно виділити з території країни завдяки специфічним умовам розвитку
2	Існує тісний зв'язок між складовими частинами економічної системи регіону	Всі процеси, які відбуваються в системі "регіон", відбуваються у взаємозв'язку з іншими процесами та, відповідно, доповнюють, породжують взаємопов'язані процеси між елементами системи
3	Структурність системи регіону	Існує можливість дослідження та характеристики системи регіону через відповідні елементи її структури та взаємозв'язок між ними

Отже, підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що регіон є цілісною системою, якій притаманні своя історія, культура, структура, функції, умови життя населення, зв'язки з зовнішнім середовищем та інші особливості, які виділяють регіон з-поміж інших територіальних утворень як всередині держави, так і на міждержавному рівні. Регіон має великі розміри території, складну систему управління процесами, які в ньому відбуваються, та ієрархічність владно-управлінської структури; у ньому проживає значна частка населення держави, яка зайнята у загальнодержавному та регіональному виробництві. Зважаючи на це, систему регіону потрібно розглядати та аналізувати разом з усіма елементами, які її утворюють та входять до складу цієї системи, тобто утворюють цілісний регіональний господарський комплекс в країні.

Необхідно зазначити, що в сьогоденних реаліях підвищення ролі регіонів та органів, які управляють ними, є неминучим процесом, який повинен відбуватися в процесі формування ринкових засад господарювання в українському суспільстві. Про це свідчить досвід розвинутих країн та об'єктивні закони розвитку ринкового суспільства. Регіон як окрема господарююча одиниця в складі держави здатен провадити повноцінну самостійну економічну політику та бути повноцінним суб'єктом економічних відносин. Це здійснюється за допомогою визначених економічних інструментів у напрямі забезпечення своєї стійкої конкурентноздатності на національному та світовому ринках. З огляду на це, регіон можна із впевненістю вважати учасником конкурентних процесів, які відбуваються нині на глобальному рівні. Водночас регіон не позбавляється власної ідентичності не лише як адміністративно-територіальна одиниця певної держави, але і як повноцінний партнер на міжнародному рівні.

Висновки

Таким чином, регіон можна розглядати як багатоаспектне поняття, адже він володіє низкою історичних, географічних, економічних, політичних, соціальних та культурних особливостей по відношенню як до інших регіональних утворень, так і до держави загалом. В основі його розвитку є територіальна цілісність, територіальна одиниця або територіальне об'єднання з притаманними їм ознаками та особливостями: місцевими органами влади, системою регіонального управління, інституціональною інфраструктурою, соціально-економічною системою, концентрацією населення,

внутрішніми зв'язками тощо. Тому регіон з цілковитою впевненістю можна розглядати не лише як складову національної економіки, але й як відносно самостійне територіальне формування із замкнутим циклом відтворення, особливими формами прояву стадії відтворення й специфічним протіканням процесів розвитку.

Список використаної літератури

1. Советский энциклопедический словарь [Текст] / под ред. А. М. Прохорова. — М. : Советская энциклопедия, 1982. — 1600 с.
2. Герасимчук З. В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону [Текст] : монографія / З. В. Герасимчук, І. В. Вахович. — Луцьк : ЛДТУ, 2002. — 248 с.
3. Словарь иностранных слов [Текст]. — М. : Русский язык, 1986. — 608 с.
4. Словник з регіональної політики [Електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://eu.prostir.ua/library/1405.html>.
5. Великий тлумачний словник української мови [Текст] / уклад. і голова ред. В. Т. Бусел. — К. ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2003. — 1440 с.
6. Романюк С. А. Політика регіонального розвитку в Україні: сучасний стан і нові можливості: Регіональні дослідження [Текст] : [монографія] / С. А. Романюк. — К. : УАДУ, 2001. — 112 с.
7. Інститути та інструменти розвитку територій. На шляху до європейських принципів [Текст] / під ред. С. Максименка. — К. : Міленіум, 2001. — 244 с.
8. Герасимчук З. В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону... — С. 29, 30.
9. Макогон Ю. В. Нова регіональна економічна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку / Ю. В. Макогон // Схід [Текст]. — 2005. — № 3(69). — С. 14—27.
10. Коваленко Е. Г. Региональная экономика и управление [Текст] : учеб. пособ. / Е. Г. Коваленко. — СПб. : Питер, 2005. — 288 с.
11. Экономический потенциал региона: анализ, оценка, диагностика [Текст] : монография / А. Н. Тищенко, И. А. Кизим, А. И. Кубах [и др.]. — Х. : ИД “ИНЖЕК”, 2005. — 176 с.
12. Продуктивні сили економічних районів України [Текст] / Б. М. Данилишин, Л. Г. Чернюк, О. В. Горська [та ін.]. — К. : ЗАТ “НІЧЛАВА”, 2000. — 520 с.
13. Панько М. В. Регіон як системне поняття [Електронний ресурс] / М. В. Панько. — Режим доступу : http://www.confcontact.com/20100916/ek_panko.htm.
14. Гудзь П. В. Економічні проблеми розвитку курортно-рекреаційних територій [Текст] / П. В. Гудзь. — Донецьк : ІСПД НАН України; ТОВ “Юго-Восток, Лтд”, 2001. — С. 15.
15. Региональная экономика [Текст] : учеб. пособ. / под ред. М. В. Степанова — М. : ИНФРА – М; Изд-во Рос.экон. акад., 2002. — С. 14.
16. Прокопенко В. Л. Теоретичні аспекти системного дослідження економіки регіонів / В. Л. Прокопенко // Теорії мікро-макроекономіки [Текст] : зб. наук. пр. — Вип. 17. — К. : [б. в.], 2006. — С. 32—37.
17. Макогон Ю. В. Нова регіональна економічна політика в Україні: проблеми і перспективи розвитку...
18. Феріна О. Податкові важелі соціально-економічного розвитку регіону. [Електронний ресурс] / О. Феріна. — Режим доступу : http://www.rusnauka.com/1_NIO_2012/Economics/13_98626.doc.htm.
19. Там само.

20. Куйбіда В. С. Генеза територіальної організації України: конституційно-правові аспекти [Текст] / В. С. Куйбіда, І. Я. Заєць. — Х. : Книжковий Клуб “Клуб Сімейного Дозвілля”, 2010. — 480 с.

21. Панько М. В. Теоретичні підходи до формування змісту економічного поняття “регіон” / М. В. Панько // Науковий вісник національного лісотехнічного університету України [Текст] : зб. наук.-техн. пр. — Вип. 20.11. — Львів : РВВ НЛТУ України, 2010. — С. 181—185.

22. Романова Т. В. Теоретичні підходи до розуміння сутності поняття “регіон” [Електронний ресурс] / Т. В. Романова. — Режим доступу : <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1053>.

Стаття надійшла до редакції 07.11.2016

Схвалена до друку редколегією 18.11.2016

О. Voityk

THE REGION AS AN INTEGRAL ECONOMIC SYSTEM IN PUBLIC ADMINISTRATION

This article considers the theoretical basis of the region as an integral economic system in public administration. The essence of the region and the main approaches to the definition of this concept in scientific literature are proved. The criteria, on the basis of which the boundaries of separate regions of the country can be separated, are analyzed. The characteristic features of the region as an integral system are generalized. The conclusion is made that the region is an integral system with inherent peculiarities that differentiate it from other territorial units.

Key words: region, public administration, system, country.